

Ἦτο νεαρός ἔτι, ὅποτε ἀπήρχετο ἐκ τῆς ἑλληνικῆς χώρας, οὐχὶ ὡς κατακτητῆς, ἀλλ' ὡς ἀπόστολος, περιάγων τὴν ἰσχύαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ δύναμιν ἐν Ἀσίᾳ, ἐν ἣ ἤδη εἶχε προπαρασκευάσῃ τὸ ἔδαφος προγενεστέρα ἐργασία.

Πρῶτον ἔργον τοῦ Μακεδόνοσ ἀποστόλου τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος ἦσαν αἱ θυσίαι, ἃς προσήνεγκεν ἐπὶ τοῦ ἐν Τροίᾳ τάφου τοῦ Ἀχιλλέωσ. Τιμῶν τὴν μνήμην τοῦ παλαιοῦ ἥρωοσ, προσήρχετο εἰς αὐτὸν νὰ λάβῃ ἐνίσχυσιν ἐν τῷ ὑπερφυεῖ καὶ γενναίῳ ἔργῳ, οὐ ἦρχετο. Κατελήφθη ἐκ φρίκης καὶ τρόμου ἡ Ἀσία ἐπὶ τῇ ὑπὸ τοῦ νεαροῦ ἀνδρὸσ καταλήψει τοῦ ἔδωφουσ αὐτῆσ. Ὅτι δὲν ἔπραξε μέχρι τῆσ ἡμέρασ ἐκείνησ ἡ Ἑλλάσ διηρημένη, διεσπασμένη, ὡσ ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀλληλομαχοῦσα ἔνεκα τοπικῶν αἰτίων, ἐτελεσιούργει ἤδη ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Μακεδόνοσ ἥρωοσ. Ὁ Ἀχιλλεὺσ τῆσ πραγματικῆσ Ἑλλάδοσ ἐπανεφέρεν εἰς τὴν ζωὴν τὸν Ἀχιλλέα τῆσ ποιητικῆσ Ἑλλάδοσ· ἀλλ' ὑπερεῖχεν αὐτοῦ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν. Ἦτο ὁ Ἀλέξανδροσ ἀνώτεροσ παντὸσ συμφέροντοσ, πάσασ προσωπικῆσ ροπῆσ. Ἀναλαβὼν τὸν κατὰ τῆσ Ἀσίουσ ἀγῶνα, δὲν μετέβαινεν εἰς αὐτὴν χάριν λαφύρων, ἐν' αὐξήσῃ τὸ βασίλειον αὐτοῦ. Ὅτε ἀπήρχετο ἐκ τῆσ Μακεδονίουσ, διένειμεν εἰς τοὺσ πρωτίστουσ τῶν ἐταίρων, τῶν παρακολουθούντων αὐτόν, τὰ ἴδια κτήματα, μηδὲν δι' ἑαυτόν καταλιπών. Ἐπὶ τῆσ ἐρωτήσεσ δὲ τοῦ Περδίκκου, «ἑαυτῷ τί καταλείπει;» ἀπεκρίνετο μεγαλοφρόνωσ ὁ νεανίασ: «τὰσ ἐλπίδασ». Τοῦ νοῦ αὐτοῦ ἐπεκράτει ἡ ὑπερφυῆσ ἰδέα τῆσ παγκοσμίου ἐνότητοσ, ἣν ἔμελλε νὰ πραγματώσῃ διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματοσ. Οὐδέποτε ἀνὴρ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐφαντάσθη τοιοῦτον ἐγχείρημα: νὰ ὑποτάξῃ τὸν κόσμον, πολεμῶν ἅμα καὶ ἐκπολιτίζων, νὰ τὸν φωτίσῃ, νὰ ἀποκαλύψῃ τὸ ἀπόρρητον, ὃ περ μάτην ἐπεζήτησαν νὰ προξώσι τὰ θρησκευόμενα τῆσ

Ἀσίας, καὶ τὸ πάντων ἀνθρωπινώτατον, τὸ τοῦ Πέρσου Ζωροάστρου καὶ ὁ περ ἐκ τῆς ἐρεύνης αὐτοῦ ἀπεκάλυψε καὶ ἐδίδαξε τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα.

Τοιοῦτος ἦτο ὁ σκοπὸς καὶ τὸ πρόγραμμα τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἐὰν ἤθελον παραβάλλῃ τὸ πρόγραμμα τοῦτο πρὸς τὰ τῶν ἄλλων κατακτητῶν, παλαιτέρων τε καὶ μεταγενεστέρων, εὐχερέστατα ἠδυναίμην ν' ἀποδείξω τὴν ὑπεροχὴν αὐτοῦ. Ὁ ἥρωας τῆς Μακεδονίας δὲν ὠρμαῖτο, ἀναλαμβάνων τὴν κατακτησὶν τῆς Ἀσίας, ἐκ πλεονεκτικῶν σκοπῶν. Πρόγραμμα αὐτοῦ ἦτο ἡ διάδοσις τῶν ὑγιῶν ἑλληνικῶν ἀρχῶν. Ἐν ἐκάστῳ σταθμῷ τῆς πορείας αὐτοῦ πρὸς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας κατέλειπεν ἴχνη διαβάσεως. Καὶ ὅποια ἴχνη! τὴν ἰδρυσὶν πόλεως, ἣτις ἔμελλε νὰ καταστῇ κέντρον πολιτισμοῦ καὶ ἐξημερώσεως τῶν βαρβάρων ἐκείνων, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων αὕτη καθίστατο. Οἱ ὑπ' αὐτοῦ κατακτώμενοι δὲν ἤσχαλλον, δὲν κατελαμβάνοντο ἐκ μίσους κατὰ τοῦ ὑπερφυοῦς ἀνδρός· πάντες ἔβλεπον ἐν αὐτῷ τὸν σωτῆρα, τὸν ἐλευθερωτὴν ἀπὸ τῶν ἐγγυρῶν δεσποτῶν. Κατανοεῖτε ἤδη τὰ αἷτια, ὧν ἔνεκα ὁ Ἀλέξανδρος ἐθεοποιήθη ἐν Ἀσίᾳ, οὐχὶ ἐκ φόβου, ἀλλ' ἐξ εὐγνωμοσύνης, ἀνεκηρύχθη δὲ παρὰ πάντων εὐεργέτης τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης γενεαὶ ἦλθον καὶ περῆλθον, κόσμοι ἐξηφανίσθησαν· ἀλλ' ἡ μνήμη τοῦ Ἀλεξάνδρου, τοῦ μεγάλου ἐκπολιτιστοῦ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐν Ἀσίᾳ, παραμένει ἀφθίτος ἐν τοῖς θρύλοις τῶν λαῶν αὐτῆς καὶ ταῖς ἱστορίαις. Μόλις που ὑποφαίνεται ἐρείπιόν τι πόλεως, ὑπ' αὐτοῦ ἐκτισμένον, καὶ θαυμασταὶ διηγήσεις ἀναφέρονται περὶ τοῦ Μεγάλου Βασιλέως, οὗ ἡ σκιά περιπλανᾶται εἰσέτι ἐπὶ τῶν συντετριμμένων αὐτῆς κίωνων, ἀναμιμνησκόντων τὴν ἐπιμονὴν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, οὗ τὸ πνεῦμα

τοσοῦτον ὑπερφυῶς καὶ γενναίως ἐξεπροσώπησεν ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας.

Διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου κατακτήσεως τῆς Ἀσίας προῆλθεν οὐχὶ ἡ ὑποδούλωσις, ἀλλ' ἡ χειραφέτησις λαῶν, τέως βαρβάρων καὶ οὐδέποτε κατανοησάντων τὴν δύναμιν τῆς ἐλευθερίας. Τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης, καθ' ἣν ὁ Ἀλέξανδρος εἰσῆρχετο νικητῆς εἰς Βαβυλῶνα, καταλύων τὴν περσικὴν δυναστείαν, κυριαρχεῖ τοῦ κόσμου. Ἄπασα ἡ Ἀσία, τὸ γνωστὸν τῆς Ἀφρικῆς μέρος, προεξαρχούσης τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου, ὑφίστανται τὴν ἑλληνικὴν ἐπίδρασιν. Μετὰ βραχὺν χρόνον μεθίστατο τοῦ κόσμου τούτου ὁ ἀπαράμιλλος ἦρως. Εἶχεν ἀποπερατώσῃ ἴσως τὸ ἔργον, δι' ὃ ἦτο προωρισμένος ὑπὸ τῆς ἱστορικῆς προνοίας· ἂν παρέμενεν ἔτι ἐν τῇ ζωῇ, ἴσως ἤθελε ποιήσῃ κατάχρησιν τῆς ἐαυτοῦ δυνάμεως. Θαρρῶν ἐπὶ τὸν ἑαυτοῦ ἀστέρα, ἴσως ἤθελε κηρύξῃ ἑαυτὸν θεόν, κατ' ἀπομίμησιν τῶν δυναστῶν τῆς Ἀσίας, οὕτω δὲ ἀπορροφῶν πᾶσαν ἀνθρωπίνην δύναμιν καὶ ἐνέργειαν, πατάσων δικαίῳ νικητοῦ πᾶσαν αὐτόνομον δράσιν, ἤθελε παραβλάψῃ τὸ περαιτέρω ἱστορικὸν ἔργον τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Ἀληθῶς ἡ ζωὴ τῶν λαῶν, ἡ ἀκμὴ αὐτῶν καὶ ἡ πρόοδος εἶνε ἀποτέλεσμα τῆς ἰδίας αὐτονομίας καὶ ἐλευθερίας. Ὅταν ἡ ἐλευθερία αὕτη δεσμεύηται καὶ παρακωλύηται, ἐπέρχεται κατ' ἀνάγκην ὑποδούλωσις, ἀλλὰ σὺν αὐτῇ καὶ ἀδιαφορία καὶ ἀτονία.

Ἄλλ' ἂν ἀπεχώρῃ ὁ Ἀλέξανδρος ἐκ τῆς δράσεως τοῦ κόσμου τούτου, ἕτεροι Ἀλέξανδροι, συνεχίζοντες τὸ πρόγραμμα αὐτοῦ, ἔμελλον νὰ συμπληρώσωσιν αὐτὸ καὶ ἀποτελειώσωσιν. Ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ, ἐνισχυθεῖσα αὐθις ἐκ τῶν ἀγώνων, οὕς διεξήγαγεν ὑπὸ τὸν μέγαν βασιλέα, ἐξεδηλοῦτο ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ ὀρμῇ, μεθ' ἧς ἐξεδηλώθη πρό τινῶν αἰώνων ἐν τῇ ἀρχικῇ

κοιτίδι. Ἡ Ἑλλάς, ἣτις ἐδημιούργησε τὸν ἀπαράμιλλον μῦθον τοῦ Δευκαλίωνος, ἐδημιούργει ἐκ τῶν λίθων, δηλαδή ἐκ πραγμάτων, ἐστερημένων βουλήσεως καὶ ἐλευθερίας, ἀνθρώπους ἐμφορουμένους πνευματικῆς ζωῆς καὶ αὐτονομίας. Οἱ στρατηγοὶ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, πάντες ἰσότιμοι, ἀνέλαβον τὴν ὑπ' εὐθύνην αὐτῶν σύνταξιν καὶ ὀργάνωσιν τῶν χωρῶν, ἃς κατέκτησαν μετὰ τοῦ ἀνδρός, οὐ τὴν δρᾶσιν ἀνελάμβανον νὰ συνεχίσωσιν. Ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Ἀντίγονος ἴδρουν ἑλληνικὰ κράτη, τούτους δ' ἀπεμιμούντο καὶ ἄλλοι στρατηγοί, εἰσάγοντες τὴν Ἑλλάδα εἰς τὴν Ἀσίαν, δηλαδή ἐξελληνίζοντες αὐτὴν καὶ ἐξανθρωπίζοντες.

Κατ' ἐξοχὴν μεγάλην ὑπηρεσίαν προσήνεγκον εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος οἱ δύο στρατηγοί, οἱ καταστήσαντες τὴν Συρίαν καὶ Αἴγυπτον ἑλληνικὰς χώρας. Ἐννοῶ τοὺς περὶ τὸν Σέλευκον καὶ τὸν Πτολεμαῖον. Ὁ νεώτερος πολιτισμὸς ἔμελλε νὰ λάβῃ τὰ ζώπυρα τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ ἐκ τῶν δύο τούτων χωρῶν, ἐν τῇ πρώτῃ τῶν ὁποίων ἐγράφη τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ, ἣς ἡ πρωτεύουσα φέρει μέχρι τῆς σήμερον τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας, ἰδρύθη τὸ πολυθρύλητον Μουσεῖον. Οἱ Ἰουδαῖοι, κατακτηθέντες ὑπὸ τῶν Σελευκιδῶν, ἐξελληνίζοντο ὑπ' αὐτῶν, παρὰ τὴν εἰς τὰ πάτρια στερρὰν προσήλωσιν. Βασιλεὺς τῆς Ἰουδαίας, ὁ Ἡρώδης, εἰσῆγεν ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ διοικουμένην χώραν ἑλληνικὰ ἥθη καὶ ἔθιμα, ἴδρυσεν σχολὰς γυμναστικῆς καὶ ἐν γένει ὑπέθαλπε καὶ ἐπροστάτευεν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν. Ἡ Ἰουδαία εἶχε καταστῆ ἤδη ρωμαϊκὴ κτῆσις, ἐπαρχία· ἐπίσημος γλῶσσα ἦτο ἡ λατινικὴ, καὶ ἐν τούτοις διετέλει ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐπικρατεστέρα τῆς λατινικῆς, ταύτη δ' ἐχρήσαντο ἐν ταῖς συγγραφαῖς αὐτῶν Ἰώσηπος ὁ Φλάβιος καὶ ὁ Φίλων. Ἀλλὰ τὸ παγκό-

σμιον τοῦ χαρακτῆρος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης μαρτυρεῖ ἢ εἰς αὐτὴν συγγραφή τῶν Εὐαγγελίων, καὶ βραδύτερον τῶν συγγραμμάτων τῶν ἐκκλησιαστικῶν Πατέρων· ἦσαν δὲ πάντες οὗτοι μυσταγωγοὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης.

Τὸ κράτος τοῦτο τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶνε πνευματικόν τε ἄμα καὶ κοινωνικόν κατὰ τοὺς ἀπὸ τῶν Διαδόχων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἐπελθόντας αἰῶνας. Ὁ ἰουδαϊκὸς κόσμος, ὅστις ἐν τοῖς πρόσθεν καιροῖς εἶχε ποιμενικὰς μᾶλλον ροπὰς, δυσχερῶς δ' ἔφερε τὴν πρὸς τοὺς ξένους συνεπαφήν, ὑφίστατο εὐχερῶς τὴν ἐπιμιξίαν μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ, κατανοῶν, ὅτι ἡ γλῶσσα αὐτοῦ ἦτο ἡ μόνη προσήκουσα πρὸς τὴν παγκόσμιον ἐπικοινωνίαν. Ὁ Ἰησοῦς προεμάντευε τὴν νίκην τοῦ κηρύγματος αὐτοῦ, βλέπων τοὺς προσερχομένους Ἑλληνας, οἵτινες ἔμελλον νὰ δοξάσωσιν αὐτόν.

Μιᾶ τῶν ἡμερῶν ἐκείνων νέος ἀνὴρ ἐξήρχετο ἀπὸ Ταρσοῦ τῆς Κιλικίας, ἧς αἱ ἑλληνικαὶ Σχολαὶ ἐθεωροῦντο ἀνώτεραι τῶν τῆς Ἀλεξανδρείας, ὡς καὶ τῶν Ἀθηνῶν. Ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς ταύτης πόλεως ἔμελλε νὰ προέλθῃ τὸ ἑλληνικὸν τοῦ Χριστιανισμοῦ κήρυγμα, οὐ τὸ τέκνον αὐτῆς, ὁ Παῦλος, ἐγένετο ὁ περιφανέστατος τῶν ἀποστόλων. Διῆλθεν ὁ ἔνθους ἀνὴρ πάντα τὸν γνωστὸν κόσμον, κατηχῶν καὶ προσελκύων διὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης — καὶ ἐν αὐτῇ ἔτι τῇ πόλει τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ Ἑλλάς διὰ τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος, παγκοσμιωτέρου καθισταμένου, συνεπλήρου τὸ ἔργον τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἡ Ρώμη εἶχε κατακτηθῆ ἐπίσης· οἱ ἀγροῖκοι τοῦ Λατίου λαοί, οἵτινες εἶχον ὑποτάξῃ ὑπὸ τὴν ρωμαϊκὴν Τύχην τὸν κόσμον, ὑπετάσσοντο ὑπὸ τὴν δύναμιν τῶν ἑλληνικῶν ἰδεῶν, τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης. Ἐνῶ δὲ ἀρχομένων τῶν μετὰ Χριστὸν αἰώνων ἡ κολοσσαία αὐτῶν δύναμις διελύετο ὀσημέραι, τὸ κράτος τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀνεπτύσσετο.

Το κράτος τοῦτο θάττον ἢ βράδιον ἦτο πεπρωμένον νὰ ὑποκαταστῆ εἰς τὸ κράτος τῆς Ρώμης, νὰ διαπαιδαγωγῆσῃ τὴν ἀνθρωπότητα, νὰ ὑποδείξῃ αὐτῇ τὰς νέας τρίβους τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς προόδου.

Οὐ σμικρὸν συνετέλει εἰς τὴν ἀνάδειξιν τῆς ὑπεροχῆς τοῦ κράτους τούτου ἡ θαυμασία πόλις, ἡ ἐπὶ τῶν ὄχθων τοῦ Νείλου κτισθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, οὗ ἔφερε καὶ τὸ ὄνομα. Αὕτη ὑπῆρξεν ἐπὶ αἰῶνας ἡ κατ' ἐξοχὴν Ἀλεξάνδρεια, πρὸς τοσαύταις ἄλλαις, κτισθείσαις ὑπὸ τοῦ μεγάλου Βασιλέως. Διὰ δὲ τῶν Πτολεμαίων ἀνήρθη εἰς ὑπέροχον σημεῖον δυνάμεως καὶ πολιτισμοῦ, οὐδ' ἠδυνήθη νὰ καταδαμάσῃ τὸν Ἑλληνισμὸν αὐτῆς ἢ ρωμαϊκὴ δεσποτεία.

Δὲν διστάζω νὰ ἰσχυρισθῶ, ὅτι ἀπὸ τοῦ τῆς Ἀλεξανδρείας Μουσείου, τοῦ πανδιδακτηρίου τούτου τῶν τότε χρόνων, ἐξῆλθεν ἡ νέα ἐπιστήμη. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ τῶν Πτολεμαίων συνηντήθησαν ἐπὶ τὸ αὐτό, ἀρχομένου τοῦ Χριστιανισμοῦ, δύο κόσμοι— Ἀνατολὴ καὶ Δύσις, τὸ πνεῦμα τῆς πίστεως καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐρεύνης. Τὸ πρῶτον ὑπέκυψεν εἰς τὸ δεύτερον, διότι ἦτο πνεῦμα τῆς ἀληθείας. Ἐκ τῆς τοιαύτης δὲ συνθέσεως ἔμελλε νὰ ἐξέλθῃ σὺν τῷ χρόνῳ ὁ νεώτερος πολιτισμὸς, ὑπὸ τοὺς οἰωνοὺς τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀφομοιούμενος ἐν ἑαυτῷ καὶ συγκεντροῦντος διὰ τὴν περαιτέρω σταδιοδρομίαν τὰ διδάγματα καὶ τὰ δεδομένα τῶν προγενεστέρων αἰώνων.

Ἡ ἴδρυσις τοῦ Μουσείου τούτου, ἔργον Σωτῆρος καὶ Φιλαδέλφου τῶν Πτολεμαίων, ἀποστολὴν εἶχε τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν διάδοσιν τῆς ἐπιστήμης. Εἰς τοῦτο δὲ συνετέλεσεν ἡ περιώνυμος βιβλιοθήκη, ταμεῖον τῶν ἀρχαίων γνώσεων, ἀληθὲς ψυχῆς ἰατρεῖον. Καθηγεμόνες τῆς ἐπιστημονικῆς ταύτης ἐργασίας ἦσαν ὁ Ἀριστοτέλης ἐν ταῖς φυσικαῖς ἐρεῦναις καὶ

ὁ Ζήνων ἐν ταῖς ἠθικαῖς, ὁ Ζήνων ἐκεῖνος, ὁ ἐκπροσωπῶν τὴν παγκοσμιωτάτην μεταμόρφωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, κηρύττων, πρὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἔτι, τὴν ἐνότητα καὶ ἀδελφότητα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Καθ' ὃν χρόνον ὁ Ἑλληνισμὸς καθίσταται κατ' Ἀνατολὴν καὶ Δύσιν ὑπέροχος ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ δύναμις, κατορθοῖ ν' ἀφομοιώσῃ πρὸς τὸ ἑαυτοῦ πνεῦμα τὸν κόσμον, οὐ ἀπετέλει ἐλάχιστην καὶ ἀσήμαντον ἐθνικὴν ομάδα, νὰ ἐπιβληθῇ δ' ἐπ' αὐτοῦ, καθιστάμενος διέπουσα πολιτικὴ δύναμις. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον δὲν ἦτο προωρισμένη, παρὰ τὸ ἐπίκαιρον τῆς γεωγραφικῆς αὐτῆς τοποθεσίας, ἡ Ἀλεξάνδρεια, οὐδ' ἄλλη τις τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν πόλεων, ὧν ὑπερεῖχεν ἡ Ἀντιόχεια. Πρὸς τοῦτο ἀπητεῖτο κέντρον, συνδέον τὰς δύο ἡπείρους, ἐφ' ὧν ἐξειλίσετο κατ' ἐξοχὴν ἡ ἀνθρωπίνη ἱστορία, τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Εὐρώπην. Τὸ κέντρον τοῦτο καθωρίζετο ἤδη παρὰ τὸν θρακικὸν Βόσπορον ὑπὸ μεγαλοφυοῦς Ρωμαίου αὐτοκράτορος, ὅστις ἀσπασθεὶς τὸν Χριστιανισμὸν καὶ κηρύξας αὐτὸν θρησκείαν τοῦ κράτους, μετέφερεν ἅμα τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ ἀπὸ Ρώμης, ἣτις ὁσημέραι κατελύετο ὑπὸ τὴν κρατοῦσαν κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν ἐξαχρείωσιν, εἰς τὸ Βυζάντιον, ὃ περ καὶ καθίστατο ἡ νέα, ἑλληνικὴ ἐξ ὀλοκλήρου, πρωτεύουσα, ὑπὸ τὸ ὄνομα Κωνσταντινούπολις. Ὁλίγος χρόνος παρέρχεται, καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς ἀνέρχεται μετὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα. Νέον στάδιον ἐθνικῆς ἐνεργείας ἀποκαλύπτεται. Ὁ αὐτοκράτωρ κατὰ παράδοσιν μόνον, κατ' ἔθος, καλεῖται αὐτοκράτωρ Ρωμαίων, πράγματι καθίσταται Ἕλλην. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα εἶνε συμπάρεδρος τῇ λατινικῇ, ἀλλ' ἡ ἐνέργεια τῆς πρώτης ἐπεκτείνεται ὁσημέραι. Ὅτε δὲ τὸν πέμπτον Μ. Χρ. αἰῶνα τὸ δυτικὸν ρωμικὸν κράτος, τέλεον ἐξαντληθέν, πίπτει μετὰ Ρω-

μύλου τοῦ Αὐγουστούλου, αἱ παραδόσεις τῆς παλαιᾶς Ρώμης ἔτι μᾶλλον λησμονοῦνται. Οἱ βασιλεῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως καθίστανται Ἕλληνες τὴν γλῶσσαν, τὰ ἥθη, τὰς ροπὰς, καὶ δὲν ἀπομένει ἄλλο τι ἐκ τῆς παλαιᾶς Ρώμης ἢ τὸ ὄνομα μόνον, ὑπομιμνήσκον τὴν προτέραν ἱστορικὴν παράδοσιν τῆς νέας ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας.

Ἡ νέα αὕτη μεταμόρφωσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ τοῦ Βυζαντίου, παραβαλλομένου πρὸς τὸν παλαιότερον Ἑλληνισμόν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν λοιπῶν πολιτειῶν τῆς κλασικῆς Ἑλλάδος, ὑστερεῖ βεβαίως ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις. Τούτου τοῦ λόγου ἕνεκα ἐστιγματίσθη πλέον ἢ ἅπαξ, οὐχὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μετὰ λόγου καὶ δικαιοσύνης, ὑπὸ πολλῶν ἐκ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν, δυσφορούντων καὶ ἀσχαλλόντων, ὅτι δὲν εὐρίσκουσιν ἐν τῷ Ἑλληνισμῷ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν ὑπερφυᾶ ἐκείνην δύναμιν, ἣτις ἐχαρακτήσισε τὸν Ἑλληνισμόν τῆς κλασικῆς τοῦ ἔθνους περιόδου. Εἶνε ἀληθὲς ὑπὸ τινὰς ἐπόψεις τοῦτο. Ὁ Ἑλληνισμὸς τοῦ Βυζαντίου εἶνε ὑποδεέστερος τοῦ τῆς κλασικῆς Ἑλλάδος. Ἐλλείπει ἀπ' αὐτοῦ ἡ δημιουργικὴ δύναμις, ἡ πλαστικότητα, τὸ πνεῦμα τῆς ἐρεύνης, ἡ ἀγάπη τῆς ἀληθείας, ἡ ἔννοια τοῦ καλοῦ. Ἐκτὸς τοῦ θαυμασίου ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας ἐλάχιστα κατελείφθησαν ἄξια λόγου τῆς δράσεως τῶν χρόνων ἐκείνων μνημεῖα, ἄξια νὰ διαιωνίσωσι τὸ πνεῦμα αὐτῶν. Ὁ Ἑλληνισμὸς ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τοῦ σοφιστικοῦ, λεπτολόγου καὶ πρὸς μυστικὰς ἐκστάσεις ῥέποντος ἀνατολικοῦ χαρακτῆρος. Ἡ ἰδέα αὐτοῦ εἶνε σκοτεινὴ καὶ συγκεχυμένη, ἡ δύναμις ἄτονος καὶ νωθρά. Ὁ κόσμος ἐκεῖνος ἀποστρέφεται μᾶλλον ἢ διαφέρεται διὰ τὰ ἐπὶ γῆς πράγματα. Αὐτοκράτορες καὶ ἰδιῶται ἀπομακρύνονται πολυτάκτως τοῦ ἐνεργοῦ βίου τῆς κοινωνίας, ἵνα ζητήσωσι παραμυθίαν τῶν θλίψεων ἐν ταῖς ἐρήμοις, μακρὰν πάσης τύρβης.

τῶν ἀνθρώπων. Ὡς μὴ ὄφελεν, ἡ ἰδέα τῆς πολιτείας, τῆς πατρίδος καὶ τῶν ταύτῃ παρομαρτούντων ἀγαθῶν ἠκιστα κατανοεῖται. Ἡ ἐλευθερία παραγνωρίζεται ὑπὸ τε τοῦ λαοῦ καὶ τῶν κυβερνώντων. Κυρίως εἰπεῖν δὲν ὑπάρχει λαός, ἐλεύθερος, κατανοῶν τὰ καθήκοντα αὐτοῦ καὶ τὰ δικαιώματα. Ὁ στρατὸς εἶνε ἄθροισμα μισθοφόρων, προθύμων πάντοτε νὰ ὑπηρετήσωσι τὸν πλειοδοτοῦντα, μὴ διστάζων νὰ παράσχη τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ ἀντὶ ἀμοιβῆς εἰς τὸν πρῶτον φιλόδοξον τυχοδιώκτην. Ἡ γεωργία παραμελεῖται, ἐπίσης δὲ καὶ ἡ ἐμπορία· ἡ βιομηχανία ἐλαχίστην ἔσχεν ἀνάπτυξιν.

Ἐν γένει ὁ πνευματικὸς καὶ κοινωνικὸς βίος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης περιορίζεται ἐξελισσόμενος ἐν τοῖς ἀνακτόροις, ἐν ταῖς μοναῖς, τὸ δὲ σχολεῖον δὲν ἐξασκεῖ πλέον τὴν παλαιὰν αὐτοῦ ἐνέργειαν. Τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι καλλιεργοῦνται ἄνευ πρωτοτυπίας τινός, ἐλλειπούσης αὐτονόμου καὶ ἐλευθέρως σκέψεως, ἡ δὲ ἐπιστήμη εἶνε στεῖρα καὶ ἄγονος. Οὕτως ἐξελίσσεται ἐπὶ αἰῶνας ὁ Ἑλληνισμὸς τοῦ Βυζαντίου, ἐστερημένος τῆς ζωῆς ἐκείνης καὶ ἐνεργείας, ἣτις ἐχαρακτήρησε τὴν προτέραν αὐτοῦ ἱστορικὴν περίοδον. Βεβαίως εἶνε ὑποδεέστερος. Πόσον ἐν τούτοις τυγχάνει ἀνώτερος καὶ δημιουργικώτερος τῶν συγχρόνων λαῶν, Ἀνατολῆς τε καὶ Δύσεως, οἵτινες ἐπὶ αἰῶνας δανείζονται παρ' αὐτοῦ τὸ φῶς τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως! Ἡ Κωνσταντινούπολις δὲν εἶνε ἡ πολιτικὴ πρωτεύουσα μόνον τοῦ ἑλληνικοῦ ἐκείνου κράτους, ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις διατελεῖ τὸ πνευματικὸν κέντρον τοῦ τότε κόσμου. Ἐν αὐτῇ φυλάττονται ζωηρὰ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τὰ ζώπυρα τοῦ πολιτισμοῦ, ὑφ' οὗ κατακτῶνται τέλεον, ἐκπολιτιζόμενοι καὶ ἐξημερούμενοι, οἱ λαοὶ τῆς τε Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, οἱ ἀπὸ βορρᾶ ἐπιδρομεῖς, οἱ εἰς συγκοινωνίαν ἐρχόμενοι μετὰ τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου. Ἡ Κωνσταντι-

νούπολις καθίσταται ἐπὶ αἰῶνας τὸ παιδευτήριον τῆς οἰκουμένης ἀπάσης, μεταδίδουσα εἰς τοὺς βαρβάρους λαοὺς τὴν θρησκευτικὴν ἰδέαν τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος, τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας. Ἄλλ' ὅτι εἶνε ἄξιον ἀναγραφῆς διὰ τὸν κόσμον ἐκεῖνον, εἶνε ἢ κρατερὰ ἀντίστασις, ἢ διεξήγαγεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων. Πρὸ τῶν τειχῶν τῆς βασιλευούσης πλέον ἢ ἄπαξ συνετρίβησαν καὶ ὑπεχώρησαν τὰ ἀτίθασσα κύματα τοῦ χειμάρρου ποικίλων λαῶν, οὐδὲν ἰδεῶδες ἔχόντων, ἢ μόνον τὰ ἔνστικτα τῆς κατακτήσεως καὶ τῆς καταστροφῆς. Οἱ μεγάλοι στρατηγοὶ τοῦ Βυζαντίου πλέον ἢ ἄπαξ ἐθαυματούργησαν ἐν ταῖς πολεμικαῖς αὐτῶν ἐκστρατεῖαις κατὰ τῶν βαρβάρων· ἔσωζον τὸ κράτος, ἀλλὰ σὺν αὐτῷ καὶ τὸν πολιτισμόν. Ἐπὶ δέκα αἰῶνας διεξάγεται ὁ ἀγὼν οὗτος τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τῆς βαρβαρότητος πολλαχοῦ τοῦ κράτους, ὑπὸ τὰ τείχη αὐτῆς τῆς πρωτεύουσας, ἣτις πλέον ἢ ἄπαξ ἐσώθη ὡς ἐκ θαύματος.

Εἶνε ἀληθές, ὅτι ὁ λαὸς οὗτος ἀπέκλινε μᾶλλον πρὸς τὴν θεολογίαν καὶ τὸν μυστικισμόν ἢ πρὸς τὴν θετικὴν ἐνέργειαν τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Καὶ ἐν τούτοις, ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ἐξεταζόμενοι οἱ Βυζαντινοὶ, ὑπῆρξαν ἀπαράμιλλοι, ὅσον καὶ ἀκατάβλητοι στρατιῶται. Αὐτὴ ἢ ἐπιστήμη ἐχρησίμευεν ἐνίστε πρὸς σωτηρίαν τοῦ κινδυνεύοντος κράτους. Τὸ ἑλληνικὸν πῦρ τοῦ Καλλινίκου περιέσωσε τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ τῶν Ἀράβων, ὅσον καὶ ἡ ἀνδρεία τῶν στρατιωτῶν. Κράτος, ἀνθιστάμενον ἐπὶ αἰῶνας κατὰ τοιούτων ποικίλων ἐπιδρομῶν, σῶζον ἑαυτό, καὶ ἅμα τὸν πολιτισμόν καὶ τὴν ἀνθρωπότητα, δὲν δύναται νὰ καταστῇ ἄξιον περιφρονήσεως. Ἀπολύτως ἐξεταζόμενον, δὲν πληροῖ βεβαίως ὑπερφυστικὴν ἱστορικὴν ἀποστολήν. Καὶ ἐν τούτοις ὀφείλει πολλάκις νὰ προκαλέσῃ τὸν

θαυμασμόν. Ἐν τῇ μεταβατικῇ ἐκείνῃ περιόδῳ τῆς ἱστορίας, καθ' ἣν τοσαῦτα κράτη ιδρύθησαν καὶ ἐν βραχεῖ χρόνῳ διελύοντο καὶ ἀποσυνετίθεντο, τὸ ἐλληνικὸν τοῦτο κράτος ἐκέκτητο ἀρκούντως ἰσχυρὸν ὄργανισμὸν καὶ συνεκτικότητα, ἵνα ἀντιστῇ ἐπὶ τοσοῦτους αἰῶνας εἰς τὴν πλέον ἢ ἅπαξ ἀπειλήσασαν αὐτὸ καταστροφὴν. Κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς ἐκείνους χρόνους τῆς ἱστορίας τὰ πάντα ἔρχονται καὶ παρέρχονται. Δὲν ὑπάρχει ἔθνος, πατρίς, τὸ κράτος μόνον ἐκπροσωπεῖ τὴν λαϊκὴν συνείδησιν. Ἀποτελεῖται τὸ κράτος τοῦτο ἐκ ποικίλων λαῶν, ἀνομοίων, διαφόρων, πολεμίων ἀλλήλοις διατελούντων· εἶνε οὔτοι Σλαῦοι, Βούλγαροι, Ἀρμένιοι καὶ λοιπὴ ἔθνολογικὴ πανσπερμία· ἀλλ' οὐδὲν σημαίνουσιν· ὑπεράνω αὐτῶν, κρατοῦντες, διέποντες διὰ τῆς ἐκκλησίας, τῆς ἐπιστήμης, τῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων, εἶνε οἱ Ἕλληνες, ὧν τὸν φυλετικὸν χαρακτῆρα φέρει τὸ κράτος ἐκεῖνο. Παρῆλθον ἐπ' αὐτοῦ αἱ Σταυροφορίαι, ἀντέστη νικηφόρον πρὸ τῶν ἀκαθέκτων ἐπιδρομῶν τῶν σιδηροφράκτων ἐκείνων ἵπποτῶν τῆς Δύσεως, οἵτινες κατ' οὐσίαν κατεβλήθησαν ὑπ' αὐτοῦ, μετενεγκόντες εἰς τὴν πέμψασαν αὐτοὺς γῆν τὴν ἐπιστήμην, τὰς τέχνας, τὰ ἀγαθὰ ἐν γένει τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου, ἐπέζησεν.

Μεσοῦντος ἤδη τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, ἔλεγεν ὁ περιώνυμος σοφὸς τοῦ καιροῦ ἐκείνου Αἰνεῖας Σύλβιος, ὁ μετὰ ταῦτα πάπας Πῖος ὁ δεύτερος: ἡ Κωνσταντινούπολις διατελεῖ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων τὸ ἀγιαστήριον τῆς ἀρχαίας σοφίας, τὸ ἄσυλον τῶν γραμμάτων, ἡ ἀκρόπολις τῆς φιλοσοφίας. Αὕτη ἀπολαύει ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν τῆς φήμης, ἣν ἐν τοῖς ἀρχαίοις καιροῖς ἐκέκτητο ἡ σοφὴ πόλις τῶν Ἀθηνῶν.

Μετὰ βίον δέκα αἰῶνων τὸ κράτος τοῦτο ἔμελλε νὰ πέσῃ ἐπὶ τέλους. Τοσοῦτων γενεῶν ἀγῶνες καὶ δοκιμασίαι ἀπέληγον εἰς τὴν ἐξάντλησιν τοῦ ὄργανισμοῦ, ὅστις ἐπὶ τοσοῦτον

χρόνον παρέτεινε τὴν λειτουργίαν αὐτοῦ, παρὰ τὰς καθ' ἑκάστην ἀνανευμένας προσβολὰς καὶ δοκιμασίας. Ἡ Κωνσταντινούπολις, τὸ τελευταῖον ἐν τῷ ἀνατολικῷ κόσμῳ τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν ἄσυλον, ὁ φάρος τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Δύσεως, ἔπιπτε, μεσοῦντος τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, χωρὶς ἢ Δύσις αὕτη, ἢ αἰείποτε τοσοῦτον ἐγωϊστικὴ πρὸς ἡμᾶς ἐπιδειχθεῖσα, νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν τοῦ κινδυνεύοντος κράτους, οὗ ἢ πτώσις ἠπειλεῖ καταστροφὴν τοῦ πολιτισμοῦ, ἀνακοπήν τῆς ἀνθρωπίνης ἐξημερώσεως καὶ προόδου. Δυστυχῶς αἱ ἠθικαὶ ἰδέαι διδάσκονται μὲν καὶ κηρύττονται διὰ τῆς θεωρίας, ἀλλ' ἐν τῇ πράξει οὐδεμίαν ἐξασκουσιν ἐνέργειαν.

Ἡ χριστιανικὴ Δύσις ἐπεδείξατο ἐγκληματικὴν ἀδιαφορίαν, ἐπιτρέψασα, ἐν τῇ ἀποτυφλώσει αὐτῆς, εἰς τὸν ὀσμανικὸν χεῖμαρρον νὰ κατακλύσῃ τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον, νὰ ἀπειλήσῃ δ' αὐτὴν πλέον ἢ ἀπαξ καὶ περιαγάγῃ εἰς δυσχέρειαν. Ἐπιπτεν ἡ Κωνσταντινούπολις, ἀλλ' ἀπὸ τῶν τειχῶν αὐτῆς ἐξήρχετο ἡ ἑλληνικὴ ἰδέα, σεμνὴ καὶ φωτοβόλος, ἀποδημοῦσα εἰς τὴν Ἑσπερίαν, ἧς ἤδη ἀπὸ προτέρου χρόνου εἶχεν ἀναλάβῃ τὸν ἠθικὸν καὶ πνευματικὸν προσηλυτισμὸν. Ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ, ἐν ἣ ἰθάλλει τοσοῦτον ἐπιχαρίτως ἡ φύσις, ἣτις ἀποκαλύπτει εἰς τὰς ψυχὰς τὴν ἔμπνευσιν τοῦ καλοῦ καὶ ἐπιβάλλει εἰς αὐτὰς τὴν θεραπείαν αὐτοῦ, τῇ ἀδελφῇ τῆς Ἑλλάδος, ἣτις ἔψαλλε διὰ τὸν ἀπαραμίλλων στίχων τοῦ Δάντου καὶ τοῦ Πετράρχου τὴν ἀναγέννησιν τῆς ἀνθρωπότητος ὑπὸ τοὺς οἰωνοὺς τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ἢ ἀποδηρήσασα ἑλληνικὴ σκέψις, ἐστερημένη ἐλευθέρως πατρίδος, ἐγκαθίσταται κατὰ πρῶτον. Οἱ μεγάλοι αὐτῆς μυσταγωγοί, Χρυσολωρᾶς καὶ Γαζῆς, Βησσαρίων καὶ Πλήθων ὁ Γεμιστός, ὁ πρῶτος τῶν πλατωνικῶν φιλοσόφων τῆς Δύσεως, ὁ Ἄργυρόπουλος καὶ ὁ Χαλκοκονδύλης, ὁ Λάσκαρης καὶ ὁ Μουσοῦ-

ρος, ἀποκαλύπτουσι τὸ ἐλληνικὸν πνεῦμα καὶ χειραγωγοῦσι τοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως εἰς τὴν κατανόησιν τῆς ἀληθείας· οἱ διδάσκαλοι οὗτοι Λαυρεντίου τοῦ ἀπὸ Μεδίκων, τοῦ Μακιαβέλλη, Πίκου τοῦ Μιράνδολα εἶνε ἀπόστολοι ἅμα καὶ ἐκπολιτισταί. Δὲν ἔχουσι πατρίδα, ἀλλὰ διδάσκουσιν εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Ἑσπερίας τὴν ἔννοιαν αὐτῆς οἱ ἑρμηνευταί τοῦ Πλάτωνος. Ἡ Δύσις, ἡ ἀπὸ τοσοῦτων αἰῶνων περιπλανωμένη ἀνὰ τὰ σκοτῆ τῆς ἱστορίας, φωτίζεται, ἐμπνέεται, ἐξανθρωπίζεται· ἀνθρωπισμὸς δ' ἐκλήθη, δηλαδὴ πολιτισμὸς, ἐξημέρωσις, ἡ θεραπεία καὶ ἡ ἀποδοχὴ τῆς ιδέας τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου.

Καθ' ὃν χρόνον ἡ ἐλληνικὴ ιδέα, ἐξόριστος καὶ προγεγραμμένη, φωτίζουσα τοὺς λαοὺς τῆς Ἑσπερίας, δημιουργεῖ τὸ νέον καθεστῶς, ἐν τῇ Ἀνατολῇ, τῇ κατ' ἐξοχὴν ἀφετηρίᾳ αὐτοῦ, δὲν ἀποκαρτερεῖ, οὐδὲ διστάζει νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν ἱστορικὸν δρόμον. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἔπιπτεν, ἀλλ' ὁ Ἑλληνισμὸς δὲν ἀπεκαρτέρει, ἀναγνωρίζων τὸ τετελεσμένον ἀπαίσιον γεγονὸς. Ἡ μουσα τοῦ ποιητοῦ, ἐκδηλοῦσα τὰ βάθη τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς, προφητεύουσα τὴν ἐλευσομένην ἀναγέννησιν, ἐκήρυττε παραμυθοῦσα τοὺς ἐπὶ τῇ τραγικῇ καταστροφῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπελπισθέντας :

« Πάλι μὲ χρόνους, μὲ καιροὺς, πάλι δική μας εἶνε » ...

Ἄγνοεῖ τὴν νεωτέραν ἐλληνικὴν ἱστορίαν ὁ φρονῶν, ὅτι αὕτη τελευτᾷ μετὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ στερεῖται μὲν αὕτη πολιτικοῦ κέντρου, ἀλλ' ἡ ἐνέργεια αὐτῆς ὑφίσταται ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν, ἔμμεσος ἢ ἄμεσος. Ἐμμεσος ἐν ταῖς ξέναις χώραις διὰ τοῦ φωτισμοῦ τῶν ἐν σκοτίᾳ διαβιούντων ἄλλοφύλων λαῶν,

ἄμεσος ἐν τῇ ἰδίᾳ χώρᾳ, ἐν ἣ ἀκοίμητος καὶ ἀκάματος ἡ ἑλληνικὴ ἰδέα παρασκευάζει τὸ ἔργον τῆς ἀναγεννήσεως.

Ἡ πατρίς διατελεῖ ζωηρὰ ἐν τῇ συνειδήσει καὶ τῇ σκέψει τῶν νεωτέρων ἐκείνων Ἑλλήνων, ὅσον καὶ ἂν εἶνε οὗτοι ἐστερημένοι πολιτικῆς ἐλευθερίας, ὅσον καὶ ἂν ἐγκολάπτηται αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ τὸ στίγμα τοῦ Ραγιαῖ. Πράγματι εἶνε ἐλεύθεροι, διότι ἔχουσι πλήρη τὴν συνείδησιν τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν, διότι διαμαρτύρονται ὑπὲρ αὐτῆς κατὰ πᾶσαν στιγμὴν λόγους καὶ ἔργοις, διότι ἐπανίστανται κατὰ τῶν κατακτητῶν καὶ τῶν τυράννων. Αὐτὸς ὁ Τοῦρκος κατακτητῆς, ἀπὸ τῆς ἐπαύριον τῆς ἀλώσεως, ἀναγνωρίζει αὐτοῖς δικαιώματα ἴδια, ἐγκαθιστὰς ἐθνάρχην τὸν ἐκκλησιαστικὸν αὐτῶν ἀρχηγόν. Οὕτως ἡ ἰδέα τοῦ ἔθνους, τῆς πατρίδος, δὲν ἐκλείπει ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς συνειδήσεως. Διακηρύσσεται αὕτη πανταχοῦ, ἐν τοῖς σχολείοις, ἐν τοῖς ναοῖς, ἐπὶ τῶν ὄρέων, ἐπὶ τῶν θαλασσῶν, δι' εἰρηνικῆς ἐργασίας, διὰ πολεμικῶν παιάνων, διὰ παντὸς τρόπου, συντελεστικοῦ εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς, εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτῆς ἀπὸ τῆς δουλείας. Πράγματι, δύναται τις νὰ ἰσχυρισθῆ, ὅτι τὸ κράτος τοῦ Σουλτάνου οὐδέποτε ἐγκατέστη ἐν τῇ πλήρει αὐτοῦ ἐννοίᾳ ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς χώρας. Οἱ ἄλλοι ὁμόδοξοι καὶ ὁμότυχοι λαοί, οἱ ὑπὸ τὸ κράτος ἐπίσης τοῦ Ἰσλαμισμού διατελοῦντες, ἀπώλεσαν ἐπὶ αἰῶνας τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν συνείδησιν, τὴν ἰδέαν τῆς πατρίδος, ἐνιοὶ δὲ τούτων καὶ τὴν θρησκείαν. Ἄν δὲ αὕτη διετηρήθη παρά τισιν ἐν μέσῳ τῶν διωγμῶν τῆς ὀθωμανικῆς μισαλλοδοξίας, τοῦτο ὀφείλεται πρωτίστως εἰς τὸν ἑλληνικὸν κληρὸν, τὸν μὴ προούμενον πρὸ τῶν μαρτυρίων τῆς τυραννίας, ἀλλὰ κρατερῶς ἀνθιστάμενον ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος οὐ μόνον τῶν ἑλληνικῶν λαῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν τούτοις ὁμοδόξων.

Τοιαύτη ἐκδηλοῦται ἡ ἱστορικὴ ἐνέργεια τοῦ Ἑλληνισμοῦ, αἰείποτε μὲν, ἀλλ' ἐπίσης κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους ζοφεροὺς αἰῶνας τῆς ἐθνικῆς κρίσεως. Ἐξῆλθεν ἀπὸ τῶν περιπετειῶν, αἵτινες ἐπεκλώσθησαν αὐτῷ ἐπὶ σειρὰν αἰώνων, ἐξῆλθεν ἀλώβητος ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις, ὑγιής, ἀκέραιος, κεκτημένος πλήρη τὴν ἱστορικὴν συνείδησιν, μεγαλόψυχος καὶ μεγαλουργός, ἔχων τὸ σθένος νὰ κηρύξῃ τὰ ἀπαραράγραπτα δίκαια ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν ἄλλων ὁμοιοπαθῶν λαῶν, εἰς οὓς ἐδίδαξεν οὐ μόνον τὸ ἠθικὸν καὶ πνευματικὸν τοῦ ἀνθρώπου κήρυγμα, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν καὶ ἐλευθερίαν. Ἄν δὲν ὑπῆρχεν Ἑλλὰς ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου, ἂν ἐπῆρχετο δι' αὐτὴν ἡ ἱστορικὴ ἐξόντωσις, οἱ ἄλλοι λαοί, οἱ ἐν αὐτῇ οἰκοῦντες, ἤθελον ἀπολέσῃ τέλεον τὴν συνείδησιν ἑαυτῶν, τὴν θρησκείαν, τὴν ἐλευθερίαν, τὴν πατρίδα. Ὁ ἐλληνικὸς πυρσὸς ἐφώτιζεν αὐτοὺς πάντοτε, ἐθέρμαιεν, ἐνίσχυεν ἐν τῷ μίσει αὐτῶν κατὰ τοῦ κατακτητοῦ. Ρωμοῦνοι, Βούλγαροι, Σέρβοι, ἐκπαιδευόμενοι, ἀνατρεφόμενοι, ἐκπολιτιζόμενοι καὶ ἐξημερούμενοι, ἐφιλοδοξοῦν νὰ φαίνωνται Ἕλληνες, νὰ εἴνε τοιοῦτοι, νὰ καλλιερῶσι τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν, ὡς ἰδίαν ἑαυτῶν. Ὅτι ἔχει ἄξιον λόγου νὰ ἐπιδείξῃ ἡ Χερσόνησος, τοῦτο εἴνε μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης ἐλληνικόν. Τὸ κράτος τοῦ Μου σουλμάνου, ὃ περ ἔτρεμεν ἡ Εὐρώπη, ἀρχομένου ἔτι τοῦ αἰῶνος, καθ' οὗ μάτην ἀντεπεξῆλθεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἡ ρωσικὴ δύναμις, κατεδείκνυτο σαθρὸν καὶ ἐπισφαλές ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς δυνάμεως.

Ἐν τοιαύταις προφητικαῖς ὀπτασίαις διατελῶν, ἀπεκάλυπτε τὸ δίκαιον, ἀλλ' ἅμα καὶ τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον μεταμόρφωσιν, ὃ ἐλληνικὸς παράγων. Ἐν τῇ καθολικῇ ταύτῃ ἐξεγέρσει ἐξεπλάγη μὲν ὁ κόσμος, ἀπορῶν ἐπὶ τῷ παραδόξῳ φαινομένῳ, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἡ Ἑλλὰς, ἥτις

οὐδέποτε ἀπώλεσε τὴν ἐθνικὴν αὐτῆς πίστιν. Ἡ Ἑλλάς ἀνέστη, καὶ σὺν αὐτῇ οἱ ὁμοιοπαθεῖς λαοὶ ἐπωφελήθησαν. Τὸ κράτος τοῦ μεγάλου κατακτητοῦ περιορίσθη· ἀπώλεσε τὸ παλαιὸν αὐτοῦ γόητρον. Ἡ νέα ἰδέα ὁσημέραι κατισχύει. Καὶ ναὶ μὲν ὑπέστη ἀπὸ τῆς μερικῆς αὐτῆς πολιτικῆς παλιγγενεσίας οὐκ ὀλίγας περιπετείας καὶ δοκιμασίας, ἀλλ' ἐν συνόλῳ εἰπεῖν, ἡ ἱστορικὴ αὐτῆς ἐνέργεια κρατύνεται καὶ ἐμπεδούται ὁσημέραι.

Διστάζοντες περὶ τῆς νέας ἱστορικῆς ἐπικρατήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, κρίνοντες τὰ κατ' αὐτὴν ἐκ τῶν φαινομένων μᾶλλον ἢ ἐκ τῶν πραγματικῶν δεδομένων, πλέον ἢ ἀπαξ ἐπανέλαβόν τινες κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους καιροὺς τὸ Τετέλεσται! "Ὅχι· ὁ ἑλληνικὸς κόσμος ἤκιστα ἐξεστράπη τοῦ προορισμοῦ, ὅστις ἀπ' αἰῶνων ἐπεκλώσθη αὐτῷ ὑπὸ τῆς εἰμαρμένης. Ἡ ἐκπολιτιστικὴ αὐτοῦ ἐνέργεια ὁσημέραι καθίσταται ἰσχυροτέρα καὶ ἐναργεσττέρα κατὰ τὴν ἑλληνικὴν Χερσόνησον, ἐν ταῖς νήσοις τῆς Μεσογείου καὶ τοῦ Αἰγαίου, ἀνὰ τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐν ἣ κατ' ἐξοχὴν διατρανοῦται ἀπαράμιλλος καὶ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἀκαταγώνιστος ἡ ἱστορικὴ ἐνέργεια τοῦ ἑλληνισμοῦ. Τὰ μεγάλα κέντρα τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος, καὶ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν ἡ Κωνσταντινούπολις, ἣτις ἦτο, εἶνε καὶ θὰ εἶνε ἐς αἰεὶ ἑλληνικὴ, μαρτυροῦσι τὴν δύναμιν τῆς ἀλκίμου φυλῆς, ἣτις ὑπέστη μὲν ἐπανειλημμένας πτώσεις καὶ ἀπογοητεύσεις, ἀλλ' οὐδέποτε ἀπώλεσε τὴν ἐθνικὴν καὶ κοινωνικὴν αὐτῆς συνείδησιν.

Ἐφ' ὅσον παραμένει ἐν ἡμῖν ὁ αὐτὸς οὐρανός, τὸ αὐτὸ ἔδαφος, τὸ αὐτὸ κλίμα, τὸ αὐτὸ ἐπὶ τέλους φυσικὸν περιέχον, ὁ ἑλληνισμὸς οὐδένα δύναται νὰ διατρέξῃ κίνδυνον. Σκέπει αὐτὸν καὶ περιφρουρεῖ ἀπαράμιλλος χώρα, ἡ πατρίς, ἣς εὐγενεσττέρα οὐδεμία ὑπῆρξεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἀλλὰ διότι εἶνε το-

σοῦτον εὐγενῆς καὶ ἀγαθῆ καὶ εὐεργετική, ἐπιβάλλει ἡμῖν καὶ τὰ ἀντίστοιχα καθήκοντα. Τὰ καθήκοντα ταῦτα εἶνε ἢ κατανόησις τῶν ἡμετέρων ὑποχρεώσεων, τῶν ἀγώνων, οὓς καλούμεθα νὰ διεξαγάγωμεν ὑπὲρ τῆς εὐημερίας αὐτῆς καὶ τοῦ μεγαλείου, ὑπὲρ τῆς κατὰ τῶν ἐχθρῶν κατισχύσεως.

Τοῦτο ἔστω τὸ μέλημα τοῦ ἔθνους ἡμῶν. Μὴ διστάζωμεν. Ἐν τῇ νίκῃ ἡμῶν, ἣτις ἔσται ἀσφαλῆς, ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ ἐθνικοῦ προγράμματος, οὐ μόνον θέλομεν κατισχύσει τῶν ἡμετέρων ἀντιπάλων, ἀλλ' ἐπίσης θέλομεν ἀναλάβῃ ἐν τῇ ἑλληνικῇ Χερσονήσῳ, προϊστάμενοι καὶ φωτίζοντες, τὴν ἀρχαίαν ἐθνικὴν ἡγεμονίαν.
